

«MÁSPATSHA» DÁSTANIŇ TILINDE STILISTIKALÍQ FIGURALARDIŇ QOLLANILÍWÍ

Xojabaeva Altınay

NMPI Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı qánigeli 2-kurs magistrantı

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17704160>

Annotaciya: Maqalada qaraqalpaq xalıq dástanı «Máspatsha» da qollanılğan tildiŇ kórkem obrazlıǵı ushın xızmet etetuǵın stilistikalıq figuralar úyrenilgen. Tiykarınan, dástannan alınğan misallarda inversiya, anafora, epifora, kakafoniya qubılısları kórip shıǵıldı.

Tayanış sózler: lingvofolkloristika, stilistika, semantika, inversiya, anafora, epifora, kakafoniya qubılısı.

Annotatsiya: Maqolada qaraqalpaq xalıq dostonidan biri bólgan «Máspatsha»da qollanılğan tilning badiiy-obrazlılıkka xızmat qıluvchi stilistik figuralar órganılğan. Asosan, doston matnidan olingan misollar asosida inversiya, anafora, epifora, kakafoniya hodisaları kórib chiqıldı.

Kalıt sózlar: lingvofolkloristika, stilistika, semantika, inversiya, anafora, epifora, kakafoniya hodisasi.

Annotation: The article examines the stylistic figures that serve the purpose of artistic imagery in the language used in the Karakalpak folk epic "Máspatsha." The study primarily analyzes examples taken from the epic, focusing on the phenomena of inversion, anaphora, epiphora, and cacophony.

Keywords: linguofolkloristics, stylistics, semantics, inversion, anaphora, epiphora, cacophony phenomenon.

Til hám ádebiyat ilimleri bir-biri menen tıǵız baylanıslı. Belgili rus jazıwshısı A.M. GorkiydiŇ tili menen aytqanda: «Til – ádebiyattıń birinshi elementi», sonıń ushın hár bir kórkem shıǵarma tili onıń leksikası arqalı hám ondaǵı kórkem súwretlew quralları arqalı beriledi. [1.189] Jazıwda, sóylewde, pikirdiŇ ıqshamlılıǵın, kórkemligin hám onıń ótkirliǵın arttırıw ushın tildegi kórkemlew quralları keń paydalanıladı. Hárqanday folklorlıq shıǵarma yáki kórkem shıǵarma tiliniŇ kórkemligi onıń tili arqalı, ondaǵı kórkemlew quralları arqalı beriledi. TildiŇ kórkemlew quralları ishinde stilistikalıq figuralar da úlken orın tutadı. Olar ayrıqsha qurılğan sintaksislik dizbekler yamasa gápler bolıp, olar tildiŇ obrazlılıǵı ushın xızmet etedi. [2.82].

Házirgi til ilimindegi aktual máselelerdiŇ biri lingvofolkloristikalıq izertlew yaǵnıy folklorlıq tekstler tilin úyreniw bolıp tabıladı. «Máspatsha» dástanı tili jaǵınan ózine tán ózgeshelikleri menen ajralıp turatuǵın awızeki xalıq dóretpeleriniŇ biri. Sonlıqtan, maqalamızda «Máspatsha» dástanınıŇ tilinde qollanılğan inversiya, anafora, epifora, kakafoniya sıyaqlı stilistikalıq figuralardı misallar menen qollanıwın úyrenemiz.

Gápke ayırıqsha kórkemlik(ekspressivlik) beriw maqsetinde gáp aǵzaların tuwra orın tártibiniń ózgerilip, qanday da bir aǵzanıń orın almasıp keliwi ilimde **inversiya qubılısı** delinedi. [2.82]. Ilimiy maqalamızdıń obiekti sanalǵan «Máspatsha» dástanında inversiyanıń qollanılıwı tómendegi kóriniste berilgen.

Taqqań tumarın moynına. (183)

Mindi bedew beline,

Shıqtı Qızır shóline. (186)

Óltir bul babanıń ózin,

Oyıp al babanıń eki kózin. (190)

Berilgen mısallarda, taqqań, mindi, shıqtı, óltir feyil sózleri gáptiń basına shıǵıwı arqalı inversiyaǵa ushıraǵan. Tiykarınan, bul mısallardıń tuwra orın tártibi: Moynına tumarın taqqań, Bedew beline mindi, Qızır shóline shıqtı, Bul babanıń ózin óltir, Babanıń eki kózin oyıp al kórinisinde boladı.

Gáptiń basında birdey sózlerdiń yamasa konstrukciyalardıń qaytalanıp keliwi arqalı jasalatıwın kúsheytkish figura ilimde anafora dep ataladı. [2.83] Bul sóz grekshe anaphora – joqarıǵa shıǵarıw degen mánisti bildiredi. Dástanda anaforanı tómende berilgen mısallarda ushıratamız.

Gá aldına keltirdi,

Gá atına mindirip,

Gá awdarıp márt alsa,

Gá awdarıp qız aldı. (187)

Bir oǵın lábine qımdı,

Bir oǵın giriske ildirdi. (204)

Áne palwan, áne kúsh,

Áne ǵayrat, áne is,

Áne simbat, áne tús. (224)

Barsań duwayı-duwayı sálem ayt,

Barsań sálem deygór qayın anama. (197)

Berilgen mısallarda: gá janapayınıń tákirarlanıp keliwi, bir sanlıǵınıń tákirarlanıp qollanılıwı, sonday-aq, áne siltew almasıǵınıń qaytalanıp keliwi hám barsań feyil sózleriniń anaforalıq usılda qaytalanıp qollanılǵanın kórsek boladı.

Gáptiń sońında birdey sózler yamasa sóz dizbekleriniń qaytalanıwınan dúzilgen figura ilimde epifora dep beriledi. [2.84] Bul sóz grekshe epi – keyin, phoros – keliwshi degen mánisti bildiredi. Dástanda epiforalar tómendegi taqlette ushırasadı. Mısallar:

Adır-adır taw *astı*,

Bóktergili qum *astı*. (213)
Sennen maǵan dushpan *bolmas*,
Pille peshshe jaw *bolmas*,
Seni óltirgen márt *bolmas*,
Óltirmegen námárt *bolmas*. (205)
Zaman kimniń *zamani*,
Qaramanniń *zamani*. (220)
Dáwir kimniń *dáwiri*,
Qaramanniń *dáwiri*. (220)

Berilgen mısallarda: taw *astı*, qum *astı*, dushpan *bolmas*, jaw *bolmas*, márt *bolmas*, námárt *bolmas* sıyaqlı feyil sózlerdiń tákirarlanıp keliwin, sonday-aq, *zamani*, *dáwiri* atlıq sózleriniń qaytalanıp qollanılǵanın kóriwimizge boladı.

Bunday sintaksislik konstrukciyalar menen sózlerdiń qosıq qatarlarınıń basında qaytalanıp keliwi bir tárepten dástanlardı atqarıwshı jıraw-baqсылardıń yadında jaqsı saqlanıwına tásirin tiygizse, ekinshiden bunday sózlerdi tákirarlap qollanıw arqalı qaytalanıp atırǵan sózge hár saparı jańa máni ótkirliğin beriwge, sózdiń tásirlik kúshin jánede arttırıwǵa xizmet etedi.

Poeziyalıq shıǵarmalarda qońsılas jaylasqan sózlerdiń birinshi sesleriniń birdey bolıp keliwi **kakafoniya qubılısı** esaplanadı.[3.159]

Bul qubılıstı «Máspatsha» dástanında tómendegi qosıq qatarlarında kóriwimizge boladı.

Sorsam lábiniń qanttın,
Súysem siyneńniń bánttin. (183)

Berilgen mısalda *sorsam*, *súysem*, *siyneńniń* sózlerindeki *s* sesi

Qaraǵaydı aralay,
Kúygelekli kóp noǵay,
Qarsaq júrmes *qalıńnan*,
Qalgıp ótip baradı.

Berilgen mısalda *qaraǵaylı*, *qarsaq*, *qalıńnan*, *qalgıp* sózlerindeki *q* sesi

Túlkiler júrmes *túneyden*,
Túnde ketip baradı. (213)

Berilgen mısalda *túlkiler*, *túneyden*, *túnde* sózlerindeki *t* sesi

Dártli menen dártlesseń,
Dárt qalmaydı júrekte. (213)

Berilgen mısalda *dártli*, *dártlesseń*, *dárt* sózlerindeki *d* sesi

Temirden tayaq alayın,

Gewishti temirden kiyeyin. (222)

Berilgen mısalda temirden, tayaq, temirden sózlerindeki t sesi kakafoniya qubılısına mısal bola aladı.

Juwmaqlap aytqanda, «Máspatsha» dástanı tilinde kórkemliliği, obrazlılığı, tásirililigi ushın xızmet etetuğın stilistikalıq figuralar kóplep ushırasadı. Maqalamızda anafora, epifora, kakafoniya, inversiya qubılıslarına toqtap óttik. Olar dástan tiliniń emociionallıq-ekspressivlik tásirililigin arttırıp beriwde, waqıyalardı kórkemlep bayanlawda, jáne de dástanniń kórkemlik dárejesiniń kúsheyiwinde unamlı tásir tiygizgen.

Ádebiyatlar

1. Ахметов С. Әдебиятның терминлериниң қысқаша сөзлиги. Нөкис. Қарақалпақстан. 1972
2. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилиниң стилистикасы. Нөкис. Қарақалпақстан, 1990 82-84-бетлер
3. Abdinazimov Sh. Lingvofolkloristika. Nókis, 2018 159-бет
4. Қарақалпақ фольклоры көп томлық. 10-том Мәспатша. Ташкент. «Маънавият», 2009